

Nr 1253

av herr Sundman m. fl.
om vård och rekonstruktion av Eketorps borg.

År 1964 påbörjades en omfattande arkeologisk undersökning av Eketorps borg, den sydligaste av Ölands s. k. fornborgar. Utgrävningarna har blottat en utomordentligt intressant bebyggelse som härrör från tre skilda tidsperioder, den äldsta från folkvandringstiden, den yngsta från sen medeltid. Fynden, såväl i fråga om föremål som murar och husgrunder är mycket omfattande och ger tillsammans ett unikt vittnesbörd om bondekultur i Sveriges äldsta tätsamhälle i en avlägsen forntid. Vi hänvisar till bifogade kortfattade sammanställning över undersökningens resultat hittills.

Grävningarna och undersökningar, som hittills i huvudsak finansierats med bidrag från enskilda fonder och med viss hjälp från arbetsmarknadsstyrelsens sida, kommer att avslutas innevarande år. Sammanlagt har hittills 5 000 m³ jord och sten avlägsnats. Det har visat sig att de frilagda murverken, som främst består av kalksten, är mycket känsliga för vittring och tjälskjutningar. Om de får ligga blottade kommer de att förstöras under loppet av mycket kort tid.

Hösten 1972 tillsatte riksantikvarien en arbetsgrupp med uppgift att överväga lämpliga åtgärder för framtiden. Man har haft att ta ställning till två huvudalternativ.

Det ena innebär att den frilagda bebyggelsen åter helt täcks med grus- och jordmassor. Enligt vår mening vore detta en från kulturhistorisk synpunkt oförsvarlig åtgärd.

Det andra alternativet, som förordas av arbetsgruppen, innebär att större delen av "borgen" täcks av fyllnadsmassor men att en viss del av byggnaderna bevaras genom att bl. a. väggar och tak rekonstrueras och de känsliga stenmurarna på så sätt skyddas mot förvittring.

Riksantikvarieämbetet har länge regelmässigt ställt sig avvisande mot förslag om rekonstruktioner av fornminnen. I detta fall intar ämbetet en annan attityd. På grund av den noggranna utgrävningstekniken vid Eketorp och på grund av att så mycket av bebyggelsen är bevarad finns här möjligheter att på ett från antikvarisk synpunkt godtagbart sätt i detalj kunna rekonstruera detta forntida samhälle.

Detta är enligt vår bestämda mening den enda riktiga vägen att bevara Eketorps borg åt framtida generationer. Trots att det är fråga om att rekonstruera blott en del av det nu utgrävda samhället skulle anläggningen ändå bli i den storleksordning att den skulle bli i sin art enastående inte bara i Norden utan hela norra Europa. Man tors förmoda att den skulle få publikattraktivitet som i Sverige kan jämföras endast med Wasavarvet. Det är icke orealistiskt att räkna med att den framtida

driften blir självbärande.

Enligt arbetsgruppens mening bör den rekonstruerade fornbyn kompletteras med en museibyggnad för de ca 25 000 tillvaratagna föremålen, som på olika sätt belyser den historiska utvecklingen och det dagliga livet under en avlägsen tidsålder.

Det tar avsevärd tid att genomföra dessa planer och arbetet måste ske i etapper. Kostnaderna beräknas för restaureringen och återfyllnaden till ca 3 milj. kr. under en treårsperiod; museet kan beräknas dra ungefär samma kostnader – i detta sammanhang små belopp. Det är ytterst angeläget att återfyllnads- och rekonstruktionsarbetena kan påbörjas redan nästa år.

Riksdagens kulturutskott har tidigare i olika sammanhang förklarat sig icke vilja ta ställning i prioriteringsfrågor vad angår vård och underhåll av fornlämningar och kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Eketorps borgs framtid är emellertid en fråga av så stor kulturhistorisk betydelse att den kräver ett ställningstagande från riksdagens sida.

Med hänvisning till vad ovan anförts hemställer vi

att riksdagen som sin mening ger Kungl. Maj:t till känna att snara åtgärder är nödvändiga för Eketorps borgs vård och rekonstruktion.

Stockholm den 26 januari 1971

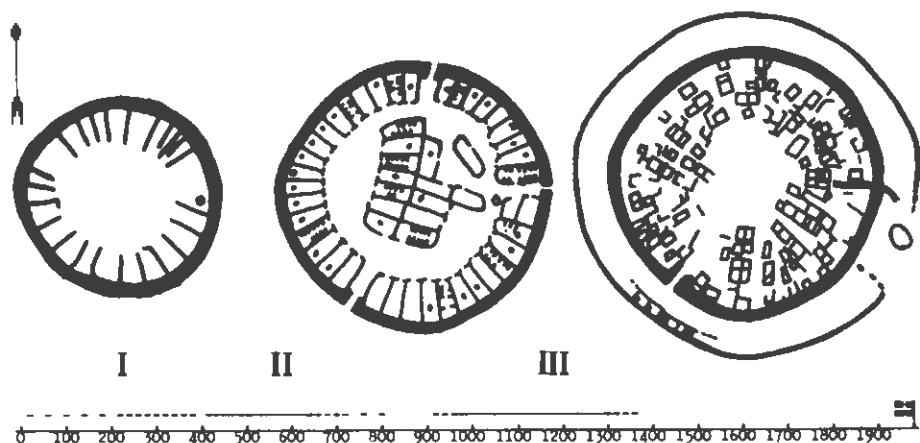
P. O. SUNDMAN (c)

OLLE ERIKSSON (c)

i Ulfabyn

IVAN SVANSTRÖM (c)

Bilaga

EKETORPS BORG

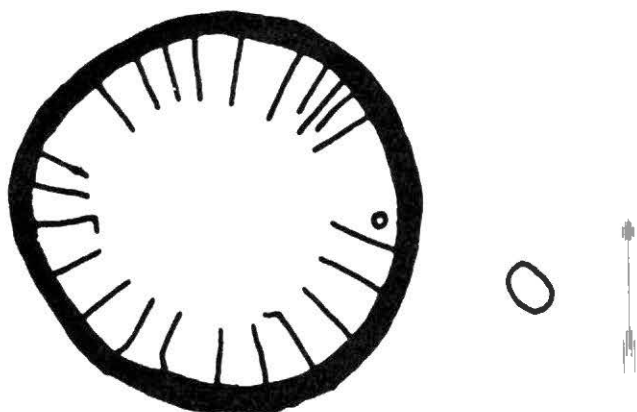
Under järnålder och äldre medeltid, från ca Kr f till ca 1300, var Öland en till skillnad från idag rik bygd med jordbruk som huvudnäring och handel som viktig binäring. Givetvis tilldrog sig öns rikedomar, kött, hudar, spannmål m fl handelsvaror, grannfolkens intresse. Plundringståg var säkert ingen ovanlighet. Öland ger få möjligheter till naturligt skydd varför man tvingades bygga befästningar. Den lättbrutna kalkstenen blev ett lämpligt byggnadsmaterial. 19 "fornborgar" finns på Öland. Bara få är daterade genom fynd men det förefaller som de flesta anlagts under folkvandringstid, ca 400-550 e Kr. Flera har använts senare, särskilt under äldre medeltid, ca 1050-1300 e Kr.

Eketorps borg i Gräsgårds sn är den sydligaste borgen. Ca 6,7 km N om Eketorp ligger Treby borg, bestående av tre sammanbyggda ringmurar. Triberga borg, längre mot N, är mycket lik Eketorp. Sandby borg ligger på Ö kusten nere vid stranden. På V landborgskanten ligger Bärby borg, den enda som inte har ringmur. En halvcirkel-lagd mur skyddar mot Ö, landborgsstupet mot V. I mittlandets skogar finns flera borgar av vilka Ismantorps borg med hög mur och fler än 80 husgrunder och den väldiga Gråborg med S:t Knuts kapell är verkliga sevärdheter. Även på N Öland finns några borgar, bl a Hässelby borg med intilliggande husgrunder, undersökta i fjol.

Om fornborgar i allmänhet kan man läsa i Mårten Stenbergers arbeten "Det forntida Sverige", 2:a uppl 1971, s 537-551; "Sten brons järn", Alnus nr 264, s 254-258; om Ölands borgar i "Ölands forntida borgar", Svenska fornminnesplatser 21, 1966 av samme författare. I Fornvännen 1971 har några av arkeologerna från Eketorp skrivit om undersökningen med bl a bilder av funna föremål, s 186-201. Mårten Stenbergers "Öland under äldre järnålder", 1933, behandlar gravar, gårdar och borgar med bilder och kartor.

Sedan 1964 har arkeologerna arbetat var sommar med undersökningen av Ekatorps borg. Ledare för grävningen är professor Mårten Stenberger. Genom åren har arkeologer från Danmark, England, Finland, Jugoslavien, Kanada, Norge, Sverige, Tyskland och USA deltagit i arbetet.

Ekatorps borg, som egentligen är en befäst bybebyggelse, ligger på gränsen mellan alvar- och åkerbruksmark. Man har lagt befästningen strategiskt på en udde i V kanten av en mycket grund sjö, som nu är utdikad. När undersökningen började såg man endast den av rasmassor dolda ringmuren och den låga yttermuren medan borgens inre var gräsbevuxet. Arkeologerna har grävt sig 0,3-1 m ned under dåvarande markyta och påträffat lämningar efter tre byggnadsfaser, alla koncentriskt lagda ovanpå varandra. På första sidan ses planer av de tre faserna bredvid varandra med den äldsta/understa I till vänster, den yngsta/översta III till höger. Den mellersta byggnadsfasen II är den som bäst ses i verkligheten då den ligger kvar medan den översta III helt borttagits. Fas I skymtar under kvarliggande II. Brunnen, livsviktig vid belägring, ligger i Ö och har använts i alla tre faser.

I

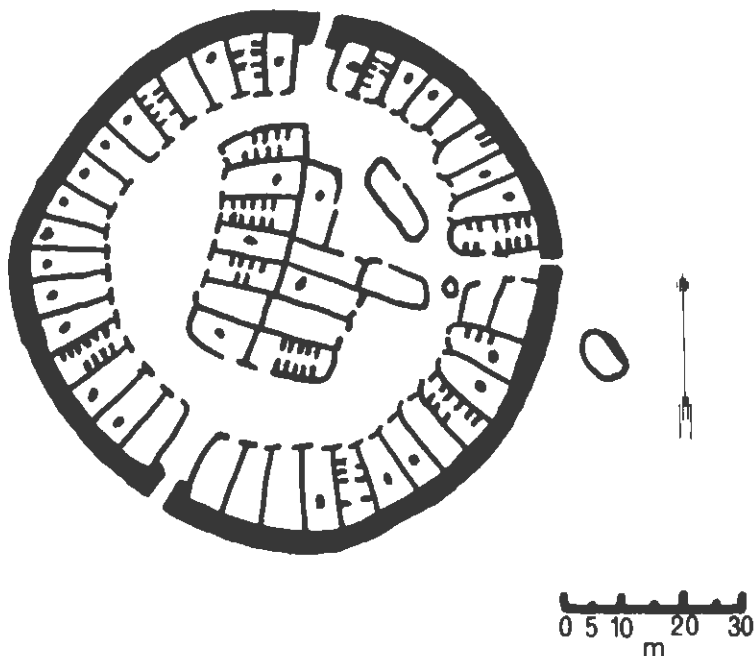
0 5 10 20 30
m

BYGGNADSFAS I

Den äldsta befästningen ligger på alvarmark. Den är inte färdig undersökt och därför vet man inte hur gammal den är och inte säkert vad den använts till. Befästningsverket utgjordes av en vall av skärvig kalksten, på insidan kantad av gråstensblock. Dess diameter är 55-60 m. Av vallen återstår endast obetydliga rester utom i SO där gråstensblock finns kvar. Från vallen går radiellt lagda murar av kalkstensblock vilka är väl synliga. Troligen är det enkla husgrunder som ligger kring en öppen rund plats. Någon port har ännu inte upptäckts, möjligen ligger den i SV innanför den stora ringmurens port. Här har troligen inte varit en fast bosättning utan snarare en tillflykt vid fientligt hot och kanske också ett religiöst centrum.

BYGGNADSFAS II

Efter att ha stått oanvänd en tid var befästning I förfallen. På Öland ökade så behovet av skydd och man beslöt bygga Eketorp II, en utökad och förstärkt befästning. Ca 10 m utanför vallen byggdes en kalkstensmur, först 1,5 m bred, sedan utbyggd till en bredd på 5 m. Färdig har muren säkert varit minst 4 m hög. Den omsluter en plats med 80 m i diameter. I muren finns två breda körportar med fundament till torn på insidan och en smal gångport till sjön i Ö. Problemen med bebyggelsens planering har lösts elegant: mellan portarna längor av radiellt lagda radhus, i mitten ett kvarter med två radhuslängor. Planen har inte fullföljts i NO där byggnaderna ligger oregelbundet, varför denna del troligen är den sist byggda medan de regelbundna husen i V bör vara de äldsta. På planen har bostadshus markerats med en härd, fähus med båshällar medan förråd och mer obestämda hus är tomma. Husen och fynden visar att det är en bondbö. Mängder av djurben och sädeskorn vittnar därom.

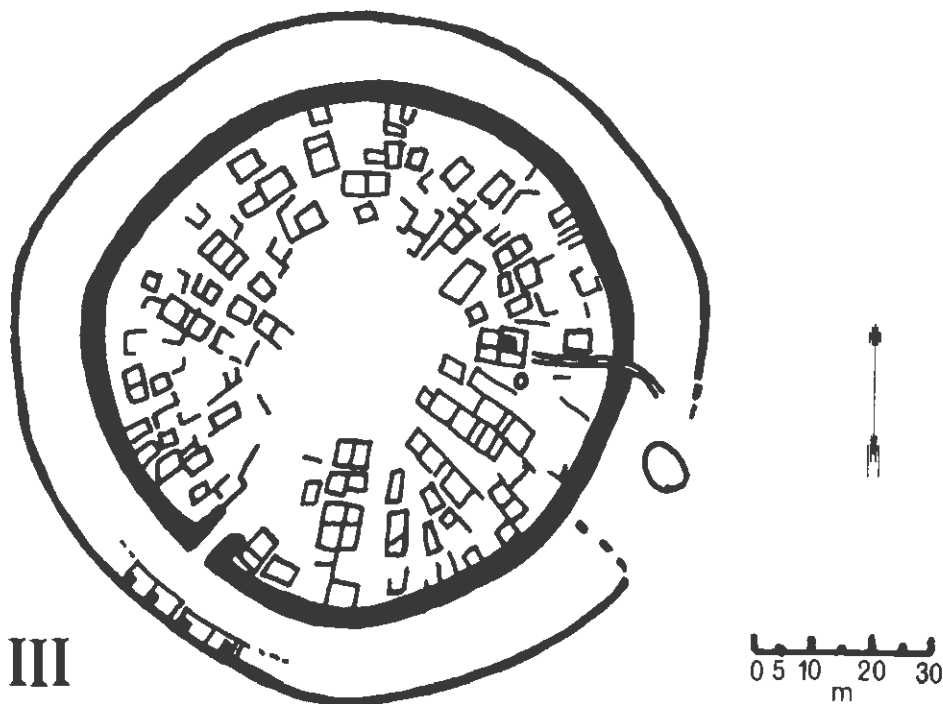
II

Fynden tyder på att man varit välbärgad: smycken och spännen av brons och järn, ringar och prydnader av guld, mängder av glas- och bronspärlor, ornerade benkammar m m. Skärvor av glasbägare visar att man importerat lyxvaror. Allt detta är småsaker. Av redskap har man tagit det mesta med sig vid utflyttningen; skäror, knivar, saxar, en mejsel, betsel, pil- och spjutspetsar har dock kvarglömts.

Undersökningen av fas II har visat hur en bondebefolkning under hot om fientliga härjningar tvingats flytta från sina spridda gårdar in i ett kollektiv för gemensamt skydd. Drygt 10 gårdar bör ha verkat här ett par århundraden innan man i en lugnare tid under ordnade former flyttade ut igen. Vart vet man inte.

BYGGNADSFAS II

Efter att ha stått oanvänd en tid var befästning I förfallen. På Öland ökade så behovet av skydd och man beslöt bygga Eketorp II, en utökad och förstärkt befästning. Ca 10 m utanför vällen byggdes en kalkstensmur, först 1,5 m bred, sedan utbyggd till en bredd på 5 m. Färdig har muren säkert varit minst 4 m hög. Den omsluter en plats med 80 m i diameter. I muren finns två breda körportar med fundament till torn på insidan och en smal gångport till sjön i Ö. Problemen med bebyggelsens planering har lösts elegant: mellan portarna längor av radiellt lagda radhus, i mitten ett kvarter med två radhuslängor. Planen har inte fullföljts i NO där byggnaderna ligger oregelbundet, varför denna del troligen är den sist byggda medan de regelbundna husen i V bör vara de äldsta. På planen har bostadshus markerats med en härd, fähus med båshällar medan förråd och mer obestämda hus är tomma. Husen och fynden visar att det är en bondbö. Mängder av djurben och sädeskorn vittnar därom.

III

Fyndmaterialet är mycket stort. Vapen och hästmunderingar visar att man vetat att försvara sina rikedomar. Silvermynt, vikter och vägar visar att handel varit en viktig näring, kanske med metallhantverksprodukter som vara. Även jordbruk, kreatursskötsel, jakt och fiske har spelat sin roll. Ett inslag av slaviska förmål tyder på kontakter med S Östersjöskusten, kanske rentav på krigiska förvecklingar på Öland. Eketorp III levde samtidigt som Öland kristnades och ön införlivades med Sverige. Att platsen slutgiltigt övergavs på 1300-talet kan bero på handelns koncentration till färre, större orter, här främst Kalmar. Den grunda, farliga kusten försvårade en utveckling av handeln. Öland blev hänvisat till jordbruk som enda näring i 600 år. Först vår tid har i industrier och turism gett alternativ av betydelse.